

PYHÄJÄRVI

Pyhäjärven Natura-alueen kulttuuriperintöinventointi 2011

KUVAILULEHTI

JULKAISIJA	Metsähallitus	JULKAISUAIKA
TOIMEKSIANTAJA	Metsähallitus	HYVÄKSYMISPÄIVÄMÄÄRÄ
LUOTTAMUKSELLISUUS	Julkinen	ASIANUMERO
SUOJELUALUETYYPPI/ SUOJELUOHJELMA	Natura 2000	
ALUEEN NIMI	Pyhäjärven Natura-alue	
NATURA 2000 -ALUEEN NIMI JA KODI	Pyhäjärven Natura-alue FI1000022	
ALUEYKSIKKÖ	Pohjanmaan luontopalvelut	
TEKIJÄ(T)	Inga Nieminen, Päivi Tervonen	
JULKAISUN NIMI	Pyhäjärven Pirttisaaren kulttuuriperintöinventointi 2011	
AVAINSANAT	<p>Metsähallituksen Pohjanmaan luontopalvelut inventointi Pyhäjärven Pirttisaaren kulttuuriperintökohteita osana tekeillä olevaa Pyhäjärvi-Niinikorpi hoito- ja käyttösuunnitelmaa.</p> <p>Pyhäjärven alueen inventointiin oli vain vähän aikaa käytössä. Inventointi ja tarkastuskohdeeksi valikoitui Pirttisaari, koska saarella olevista viljelykseen liittyvistä jäänteistä oli olemassa aiempaa tietoa</p> <p>Inventointi tehtiin syyskuussa 2011. Inventoinnin teki HuK, arkeologian opiskelija Inga Nieminen.</p> <p>Inventointialueelta ei ole aiemmin tunnettuja muinaismuistokohteita tai kulttuuriperintökohteita. Inventoinnissa löytyi vain yksi uusi kulttuuriperintökohde, Pirttisaaren vanha, 1900 -luvun alkuun sijoittuva viljelysalue. Alueella inventoitiin kaikkiaan viisi röykkiötä.</p>	
MUUT TIEDOT	maanviljelys, eräkulttuuri, kulttuuriperintö	
SARJAN NIMI JA NUMERO		
ISSN		
SIVUMÄÄRÄ	13 sivua	ISBN (NIDOTTU) ISBN (PDF)
KUSTANTAJA		KIELI SUOMI
JAKAJA		PAINOPAIKKA
	Metsähallitus, luontopalvelut	HINTA

Tiivistelmä

Pyhäjärven Pirttisaari inventointiin syyskuussa 2011. Inventointi ja tarkastuskohteeksi valikoitui

Inventoinnissa käytiin läpi Pirttisaaren lisäksi myös Haapasaari, Pietarsaari, Ruhasaari ja Honkasaari, joten nykyinen nimi ei ihan vastaa todellisuutta. Pirttisaari, koska saarella olevista viljelykseen liittyvistä jäänteistä oli olemassa aiempaa tietoa.

Inventointi tehtiin syyskuussa 2011. Inventoinnin teki HuK, arkeologian opiskelija Inga Nieminen.

Pyhäjärven rannoilta tunnetaan runsaasti muinaisjäännösrekisterissä olevaa kohdetta. Inventointialueelta ei ole aiemmin tunnettuja muinaismuistokohteita tai kulttuuriperintökohteita. Inventoinnissa löytyi vain yksi uusi kulttuuriperintökohde, Pirttisaaren vanha, 1900 -luvun alkuun sijoittuva viljelysalue. Alueella on kaikkiaan viisi röykkiötä.

Pyhäjärven alue kuuluu maisemamaakuntana Suomenselän alueeseen. Inventointialue ei kuulu valtakunnallisesti eikä maakunnallisesti arvokkaisiin maisema-alueisiin. Alueella ei ole myöskään valtakunnallisesti tai maakunnallisesti arvokkaita inventoituja perinnebiotooppeja.

Taulukko 1

Tutkimuskohteen koko nimi	Pyhäjärven Pirttisaaren kulttuuriperintöinventointi 2011
Kunta/kaupunki, kylä/kaupunginosa, tila/kortteli tontti	<i>Pyhäjärvi</i>
Tutkimuksen laji (inventointi, kartoitus)	Pyhäjärven Pirttisaaren kulttuuriperintöinventointi 2011
kohteen ajoitus	<i>1900-luvun alku</i>
peruskarttalehti/-lehdet	
Kohteen sijainti yhteiskoordinaatistossa	X = 7059393, Y= 3449410, Z 142
Maanomistaja	Valtio
Tutkimuslaitos	
kenttätyönjohtaja	<i>Inga Nieminen</i>
Tutkitun alueen laajuus	n. 1000 ha
Tutkimuksen kustantaja ja tutkimuskustannukset	Metsähallitus
löydöt (nrot), diarointi pvm. kokoelma, tallennuspaikka	
rahakammioon toimitetut rahat	
rakennusfragmentit (nrot)	
mustavalkonegatiivit, diapositiivit ja digitaaliset kuvatalenteet (nrot)	Kuvat on tallennettu Metsähallituksen arkistoon. Tekijänoikeus kuviin on Metsähallituksella.
aikaisemmat tutkimukset ja tarkastuskäynnit	
arkistoitu kirjeenvaihto (tutkimusluvan diaarino, lausunnot)	
mahdolliset tutkimuskohdetta koskevat julkaisut	
tutkimuskertomuksen sivumäärä	
Alkuperäisen tutkimuskertomuksen säilytyspaikka ja kopioiden säilytyspaikat	Metsähallitus arkisto. <i>Asianumero näkyy kansilehdellä.</i>

Sisällys

LUETTELO KOHTEISTA.....	5
1 JOHDANTO	5
2 INVENTOINTIALUEEN MAISEMA, LUONTO SEKÄ MAA- JA KALLIOPERÄ	6
3 ALUEEN TUTKIMUSHISTORIA.....	7
4 TULOSTEN TARKASTELU JA JOHTOPÄÄTÖKSET	8
Allekirjoitus	
Lähteet	
5 KOHDETIEDOT.....	9
5.1 Arkeologiset kohteet	

Inventoidut kohteet

Taulukko 2. Luettelo inventoiduista kohteista.

Kohdenimi	Muinaisjäännytystyyppi ja -tarkenne	x-, y- ja z-koordinaatit	Kunta
Pirttisaaren vanha viljelysalue	Röykkiö 1	3449377, 7059400	Pyhäjärvi
Pirttisaaren vanha viljelysalue	Röykkiö 2	3449439, 7059370	Pyhäjärvi
Pirttisaaren vanha viljelysalue	Röykkiö 3	3449446, 7059434	Pyhäjärvi
Pirttisaaren vanha viljelysalue	Röykkiö 4 3449410, 7059356	3449410, 7059356	Pyhäjärvi
Pirttisaaren vanha viljelysalue	Röykkiö 5 3449434, 7059399	3449434, 7059399	Pyhäjärvi

1 Johdanto

Pyhäjärven Natura-alue sijaitsee Pyhäjärven kunnassa Pohjois-Pohjanmaalla. Pyhäjärvi on yksi Suomenselän vedenjakaja-alueen suurista järvistä ja se on säännöstelty. Tyyppilaji on järviruoko; sitä esiintyy etenkin suojaisilla rannoilla ja salmissa. Pyhäjärven alueella on monin paikoin laajoja luhtarantoja. Hiekkarantoja taas on erityisesti järven eteläosassa.

Suunnittelualue kuuluu valtakunnalliseen rantojensuojeluohjelmaan ja Natura 2000 -verkostoon. Pyhäjärven saaret ovat alueellaan suosittuja retkikohteita ja alueen tulipaikat ovat ahkerassa virkistyskäytössä.

Inventointi tehtiin osana tekeillä olevaa Pyhäjärvi-Niinikorpi hoito- ja käyttösuunnitelmaa. Pyhäjärven suunnittelualueen pinta-ala on 4060 ha, josta pääasiassa saarissa sijaitsevia valtion maita on 226 ha, yksityisomistuksessa olevia luonnonsuojelualueita on noin 100 ha (18 kpl). Jakokuntien hallinnassa olevia vesialueita noin 3700 ha.

Inventointi tehtiin syyskuussa 2011. Inventoinnin teki HuK, arkeologian opiskelija Inga Nieminen. Pirttisaarella olevista viljelykseen liittyvistä jäänteistä oli olemassa aiempaa tietoa. Kohdetta inventointiin yhden päivän ajan ja kulkeminen tapahtui veneellä.

Kuva 1. Kartta Pyhäjärven Natura-alueesta. Mittakaava n. 10 000
(© Metsähallitus 2010, © Maanmittauslaitos 1/MYY/06).

2 Inventointialueen maisema, luonto sekä maa- ja kallioperä

Pyhäjärvi sijaitsee liuskevyöhykkeen ja happamista syväkivistä muodostuneen vyöhykkeen rajalla. Järven eteläosaa hallitsevat graniitit, granodioriitti ja kvartsidioriitti. Länsirannalla on myös kiillegneisiä, johon liittyvää malmiota on hyödynnetty Pyhäsalmen kaivoksella.

Maisemallisesti alue muistuttaa lähinnä Keski-Suomen järviolueen luoteisosaa. Maasto on selvästi jäätikön kulkusuuntaan suuntautunutta. Turvemaiden suuri osuus viittaa kuitenkin Suomenselän vaikutukseen. Järven etelärannan kautta kulkee huomattava harjujakso, joka muodostaa myös saari- ketjun järven lounaisosassa. Moreeni on yleisin maalaji saaristossa.

Saarten rannat ovat moreenialueella kivikkorantoja. Harjuaalueella järven eteläosassa tavataan myös puhtaita hiekkarantoja.

Pyhäjärvi on Kuusamon Kitkajärvien ohella Pohjois-Pohjanmaan suurin järvi. Sen laajuus on noin 12 400 ha. Järvessä on kolmisenkymmentä erikokoista saarta. Laajin järvenselkä on Isoselkä. Pyhäjärven korkeus merenpinnasta on 139 metriä. Järven keskisyvyys on 6,6 m, suurin syvyys on 31,0 m. Rantaviivan pituus suojeleuhjelma-alueella on 36 km. Pyhäjärveä voidaan pitää mesohumooisena (selvästi humuspitoinen), karuna järvenä, jonka pohjoisosassa on jo pitkään ollut rehevöitynyt. Isoselkä on luonteeltaan karu eikä selviä rehevöitymisen merkkejä siellä esiinny.

Pyhäjärvi poikkeaa veden laadultaan tavanomaisista vedenjakaja-alueen järvistä. Vesi on kirkasta ja sen humus-, rauta- ja ravinnepitoisuudet ovat alhaisia. Pyhäsalmen kaivoksen jätevedet ovat aiheuttaneet kalsium-, sulfaatti- ja raskasmetallikuormitusta. Rantojensuojeleuhjelma-alueelle pilaantuminen ei sanottavasti vaikuta. Järveä säännöstellään, säännöstelykorkeus on 1,25 m. Pyhäjärven vedenpintaa on ilmeisesti laskettu 1800-luvullamaanviljelyksen tarpeeseen.

3 Alueen tutkimushistoria

Rikkaiden muinaislöytöjen perusteella Pyhäjärven rannat ovat olleet jo kivikaudella asuttuja. Museoviraston muinaisjäännösrekisterissä Pyhäjärven rannalta on inventoitu 16 kivikauden ajan asuinpaikkaa ja yksiröykkiö. Historialliselta ajalta on yksi talonpaikka ja röykkiö; lisäksi on kaksi ajoittamatonta kohdetta. Niistä toinen on pyyntikuoppa ja toinen on röykkiö.

Ensimmäiset ihmiset ovat saapuneet Pyhäjärvelle Suomusjärven kulttuurin alkuvaiheessa; pian sen jälkeen kun seutu paljastui veden alta. Vilkkaat yhteydet Muinais-Päijänteen ja Suur-Saimaan vesistöön ovat vaikuttaneet merkittävästi alueen varhaisimman asutuksen syntyyn. Muinais-Päijänteen ja Suur-Saimaan lasku-uoma muotoutui kunnan länsirajan tuntumassa sijaitsevan Kotajärven kohdalle. Vähitellen Pyhäjärvi kuroutui järveksi ja sen rannoille syntyi asutusta.

Somusjärven kulttuurin aikaisia asuinpaikkoja ovat ainakin Rajahoikka, Kuoppaharjuniemi, Kuivaniemi ja Ketola. Pyhäjärveltä on löytynyt runsaasti Suomusjärven kulttuurin esineistöä. Tyypillisiä esineitä ovat: alkeelliset kirveet ja taltat, suppiloreikäiset pallonuijat, lehdenmuotoiset liuskekärjet, käyräselkäiset taltat, reikäkivet, pohjalaiset tuurat, kirveet ja taltat sekä kvartsiesineet.

Kampakeraamisena aikana noin 6200-4000 vuotta sitten Suomen alue kuului laajaan Pohjanlahdesta ja Itä-Euroopasta Uralille ulottuvaan kulttuurialueeseen. Kontaktit eri alueiden välillä vilkastuivat. Pyhäjärveltä on löytynyt idästä Valdain suunnalta peräisin olevasta piistä valmistettuja esineitä ja Skandinavian pohjoisosissa esiintyvistä Kölin punaliuskeesta valmistettu liuskekorun katkelma.

Lähin merenranta oli kampakeraamisena siirtynyt nykyisen Oulaisten seutuville. Asuinpaikkoja syntyi Pyhäjärven rannoille ja jokivarsille. Vähitellen asutuksen painopiste siirtyi alemmas Pyhäjokivarteen. Varmoja kivikauden loppupuolen kohteita ei tunneta Pyhäjärveltä.

Pyhäjärven myöhäisempi asutus on Kustaa Vaasan asuttamistoiminnan ajalta 1550-luvulta. Asutus on ollut vuosisatojen aikana pohjautunut pääasiassa maanviljelykseen. Kaivostoiminta käynnistyi laajamuotoisemmin 1960-luvun alussa kun Outokummun sinkki kuparikaivos käynnistyi.

4 Tulosten tarkastelu ja johtopäätökset

Muiden Natura-alueen saarten inventointi voisi tuottaa lisätietoa alueen kulttuurihistoriasta juuri peltoviljelyn näkökulmasta. Alueen saarissa voi olla tilapäishautoja; kukaties pidempiaikaisessa käytössä olleita hautausmaitakin. Hyvien kulkureittien varrella olevia saaria on voitu käyttää myös tilapäisinä varastoina, kuten rautamalmi (näin on menetelty ainakin Kiantajärven saarissa Suomussalmella, kun pitäjässä toimi rautatehdas 1860-1880 -lukuilla).

Alueen saaret tarvitsevat lisätutkimusta maastoinventointien ja arkistotutkimusten kautta. Saaret ovat virkistyskäytön näkökulmasta kiinnostavia kohteita. Mikäli alueen maankäyttöhistoriasta löytyy lisää tietoa, tulee edustavimmille ja kertovimmille kohteille laatia opasteet.

Allekirjoitus

Turussa 25.1.2012

Inga Nieminen
INGA NIEMINEN

Lähteet

Vesajoki H. Oulun läänin Pyhäjärvi. Oulun yliopiston maantieteen laitos. Pro gradu –työ. 1969. 112 s.

<http://www2.pyhajarvi.fi/tiedostot/matkailu/historia.htm>

<http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=25130&lan=fi>

5 Kohdetiedot

Kohdetyyppi:	9 Valmistuspaikat/työpaikat	Haltija:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Ajoitus:	7116 Uusi aika	Ylläpitäjä:	660 Pohjanmaan luontopalvelut
Rakentamisvuosi:		Kunta:	0
Lukumäärä:			

Koordinaatti-selitys:		Geometria tuotettu:	4 Gps-mittaus, korjaamaton
Koordinaatit:	X 7059393, Y 3449410, Z 142	Löydöt:	

Taustatiedot

Kohde löytyi inventoinnissa.

Ympäristön kuvaus

Kohde sijaitsee Pyhäjärven Pirttisaassa, jossa on osittain kivikoinen, osittain kuusi- ja sekametsää kasvava saari. Alueen läheisyydessä kasvaa kuusia, lehtipuita, sammalta ja saniaisia.

Kohteen kuvaus

Kohteessa on noin 0,2 hehtaarin kokoinen kolmen, sadan metrin mittaisen, pohjois-etelä-suuntaisen, 10 metrin etäisyydellä toisistaan sijaitsevan ojan halkoma viljelysalue, jonka reunoilla on viisi viljelys-
röykkiötä.

Röykkiö 1: 3449377, 7059400. Röykkiön halkaisija on noin 6 metriä ja korkeus 0,5 metriä. Röykkiö koostuu noin ihmisen pään kokoisista ja hieman suuremmista kivistä. Röykkiöstä rantaa kohden kasvaa kuusia, kun taas saaren puolella lajeina on lehtipuita ja viinimarjapensaita.

Röykkiö 2: 3449439, 7059370. Röykkiö on noin 5 x 10 metriä kokoinen ja korkeudeltaan 0,6 metriä. Röykkiö on kuusien ympäröimä ja sen päällä kasvaa sammalta ja ketunleipiä.

Röykkiö 3: 3449446, 7059434. Röykkiö on kooltaan noin 8 x 5 metriä ja korkeudeltaan noin 0,5 metriä. Rakenteeltaan röykkiö on melko levinyt.

Röykkiö 4: 3449410, 7059356. Röykkiö on kooltaan noin 8 x 4 metriä ja korkeudeltaan noin 0,5 metriä.

Röykkiö 5: 3449434, 7059399. Röykkiö on kooltaan noin 3 x 2,5 metriä ja korkeudeltaan 0,5 metriä.

Ojat sijaitsevat röykkiöiden 1 ja 5 välissä.

Ojien läheisyydessä kasvaviin kuusiin on naulattu noin puolen metrin korkeuteen kaksi riukua, jotka

mahdollisesti liittyvät saaren myöhempään käyttöön.

Kohteen raja

Kohde rajautuu maastossa näkyvien jäänteiden mukaisesti röykkiöiden sisäpuolelle.

Tulkinta

Kohteessa on viljelyala. Ojien reunassa rivissä kasvavat kuuset ovat Kaarlo Mikkosen arvion mukaan 1900-luvun alkupuolelta.

Lisätietoja

Toimenpiteet

Tarkastukset

Viranomais-rekisterinro:

Kunto: 2 Keskinertainen

Arvotus: 8 Muu suojeluarvo

Olotila: 2 Ei käytössä

Kohteen suojelu: 9 Muu suojeluarvo

Selitys:

Selitys:

Ympäristön suojelu: 99 Muu suojeluarvoa sisältävä alue

Selitys:

Kohdetyyppi: 9 Valmistuspaikat/työpaikat

Copyright: © Metsähallitus 2008
© Maanmittauslaitos
1/MML/08

Koordinaatit: X 7059393, Y 3449410,
Z 142

Mittakaava: 1:10000

Pirttisaari viljelysala, röykkiö 1, kuvattu idästä. Kuvat: Inga Nieminen Metsähallitus.

Pirttisaari viljelysala, oja kuvattu etelästä.

Pirttisaari viljelysala, riu'ut, kuvattu etelästä.

